

СУҒУРТА ТАШКИЛОТЛАРИ РИСКЛАРИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИ

Сатторов Шохруҳ Махмуджон ўғли

Мустақил тадқиқотчи, Тошкент молия институти Таълим сифатини назорат қилиш

бўлими бош мутахассиси

Тошкент, Ўзбекистон. E-mail: shohruxs@list.ru

ORCID:0009-0005-3793-6712

MODERN METHODS OF ASSESSING THE RISKS OF INSURANCE ORGANIZATIONS

Sattorov Shokhrukh Makhmudjon ugli

*Independent researcher, Chief Specialist of the Department of quality control of education of the
Tashkent Financial Institute*

Tashkent, Uzbekistan. E-mail: shohruxs@list.ru

JEL Classification: G2, G22

Аннотация: Мазкур мақолада суғурта ташкилотлари фаолиятидаги мавжуд рисклар, рискни баҳолашнинг асосий мақсади, баҳолаш босқичлари шунингдек, рискни аниқлаш ва бартараф этишида қўлланиладиган баҳолашнинг замонавий усуллари танлашнинг хорижий методологияси бўйича тадқиқот натижалари келтирилган. Жумладан, Суғуртада рискларни баҳолашнинг статистик ва эксперт усуллари, молиявий барқарорликни йўқотиш рискини баҳолаш шкаласи таркибига кирувчи рисксиз (хавф-хатарсиз), қабул қилинган риск, критик риск, катастрофик риск зоналари, рискни баҳолашдаги халқаро усуллар рискларни таҳлил қилиш, стресс-тест, воқеалар дарахти, Монте-карло, Баес ишонч тармоғи ҳақидаги назарий фикр ва мулохазалар шакллантирилган. Баҳолаш усуллари кийинги таҳлили ўтказилди ва уларни қўллаш бўйича амалий тавсиялар шакллантирилди. Шу билан бирга, халқаро амалиётда рискларни баҳолашнинг янги стресс-тест усули, усулинг бир ўзгарувчан ва

мултифакториал омиллари ҳамда бир факторли ва кўп факторли моделлари, усулнинг афзаллик ва камчиликлари ҳақида батафсил маълумотлар келтирилган. Бундан ташқари суғурта бозорининг ривожланиб бориши мамлакат иқтисодиётидаги ижобий ўзгаришлар, валюта сиёсатини эркинлашуви ва ташқи иқтисодий алоқаларни рағбатлантиришига йўналтирилган қонунчилик-меъёрий асосларни такомиллаштириши билан чамбарчас боғлиқлиги, суғурта бозорининг ўсиши асосан суғурта компаниялари томонидан кўрсатилаётган ихтиёрий суғурта турлари ва ҳаётни суғурта қилиш соҳасида фаолият юритаётган суғурта компанияларининг суғурта фаолиятларини жадал олиб боришлари ҳисобига таъминланганлиги, мамлакатда баҳолаш фаолиятини суғурта фаолияти билан интеграциялаш муҳим омил бўлиб хизмат қилиши зарурлиги таъкидланган ҳамда Ўзбекистон Республикаси суғурта бозорининг тузилиши, суғурта ташкилотлари сони, суғурта ташкилотларининг умумий устав

капитали, суғурта брокерлари сони, суғурта агентлари сони ҳақидаги умумий маълумотлар жадал кўринишида тақдим этилган.

Abstract: This article presents the results of a study on the existing risks in the activities of insurance organizations, the main purpose of risk assessment, assessment invaders, as well as on the foreign methodology for choosing modern methods of assessment, which are used in determining and eliminating risk. Including statistical and expert methods of risk assessment in insurance, risk-free (risk-free) as part of the financial stability loss Risk Assessment Scale, accepted risk, critical risk, catastrophic risk zones, international risk assessment methods risk analysis, stress-test, event tree, Monte Carlo, theoretical opinions and considerations about The Baes trust network are formulated. A comparative analysis of assessment methods was carried out and practical recommendations for their application were formulated. At the same time, in international practice, detailed information about the new stress-testing method of risk assessment, one-variable and multifactorial factors of the method and one-factor and multi-factor models, advantages and disadvantages of the method are presented. In addition, the development of the insurance market is closely related to positive changes in the country's economy, the liberalization of foreign exchange policies and the improvement of legislative and regulatory frameworks aimed at stimulating foreign economic relations, the growth of the insurance market is mainly due to the types of voluntary insurance provided by insurance companies and the accelerated conduct of insurance activities, it is noted that the integration of valuation activities with insurance activities in the country should serve as an important factor, and general information about the structure of the

insurance market of the Republic of Uzbekistan, the number of insurance organizations, the total authorized capital of insurance organizations, the number of insurance brokers, the number of insurance agents is presented in the form of a table.

Калим сўзлар: риск, рискни баҳолаш усули, рискни бошқариш, критик-риск зонаси, стресс-тест, Bayes ишонч тармоғи, тариф сиёсати, молиявий барқарорлик шкаласи, бир факторли модел.

Keywords: risk, risk assessment method, risk management, critical-risk zone, stress-testing, Bayes trust network, tariff policy, financial stability scale, one-factor model

Кириш. Суғурта миллий иқтисодий ривожлантиришга кўмаклашадиган, ижтимоий йўналтирилган ноёб барқарорлаштирувчи механизмдир. У мамлакатда макроиқтисодий барқарорликка ижобий таъсир этиб, турли салбий омилларнинг таъсир даражасини пасайтиради. Ҳозирги вақтда суғурта фаолиятидаги иқтисодий ўзгаришлар тизимнинг мукамаллашуви жараёнида учрайдиган баъзи камчиликлар мавжудлигини тавсифлайди. Шу билан бирга, суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш суғурта бозори фаолиятининг муҳим жиҳатларидан бири ҳисобланади. Бунда давлат суғурта тақшилотларининг молиявий барқарорлиги устидан назоратни амалга оширади, компанияларни мажбурий лицензиялашни белгилайди, бу эса суғурта бозори механизмини самарали тартибга солиш имконини беради. Суғурта ташкилотлари бозор иштирокчиларига рискларни минималлаштириш орқали молиявий самарадорликни ошириш имкониятини тақдим этади.

Суғурта таваккалчиликларининг ёки улар гуруҳларининг ва улар билан боғлиқ мажбуриятларнинг умумий хусусиятларига мувофиқ суғурта соҳалари суғурта турларига (классларига) бўлинади. Суғурта турлари (класслари) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади [2].

Суғурта фаолияти билан бир қаторда баҳолаш фаолияти ҳам ривожланган мамлакатлар инфратузилмасини яратишда минтақаларнинг иқтисодий ўзгаришларида энг оптимал натижаларга эришиш учун зарур бўлган муҳим таркибий қисм ҳисобланади. Республикада баҳолаш фаолиятини тартибга солувчи мустақам ҳуқуқий база шакллантирилган, баҳолаш хизматлари бозорини ривожлантириш, амалга ошириладиган баҳолаш ишларининг натижалари ва ҳолислиги учун жавобгарликни ошириш бўйича кенг кўламли ишлар қилинган [10]. Халқаро амалиётда баҳолаш бозор бошқарув тизимида муносиб ўринни егаллайди. Сўнгги ўн йил ичида рискни баҳолаш натижалари хусусий ва давлат секторидаги аксарият қарорлар учун асос бўлиб хизмат қилди. Рискларни баҳолашдан асосий мақсад корхонанинг молиявий барқарорлигини ва унинг рақобатбардошлигини таъминлашдир. Маълумки, ҳар қандай ташкилотнинг асосий мақсад ва вазифаси фойдани ошириш ҳамда молиявий самарадорликга таъсир ўтказувчи рискларни минималлаштириш, фаолиятнинг муваффақиятли ишлашини таъминланшдан иборат. Рискнинг исталган вақтда вужудга келишини инобатга олсак, баҳоловчи аввало иқтисодий муҳитнинг жорий ҳолатини аниқлаши лозим. Бугунги кунда

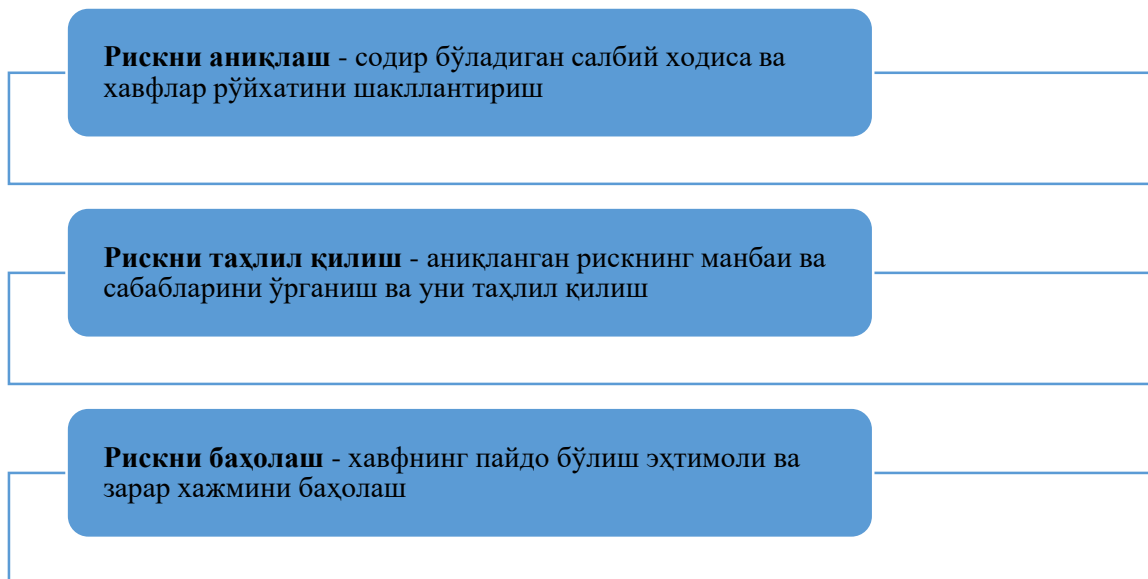
мамлакатда баҳолаш хизматлари бозорида малака сертификатига эга мингга яқин баҳоловчилар меҳнат қилувчи икки юздан ортиқ баҳоловчи ташкилотлар фаолият юритаётганлиги баҳолаш фаолиятининг замонавий тадбирорлик, молия ва менеджер арсеналида ажралмас воситага айланаётганлигидан далолат беради [11,12].

Материал ва метод. Суғурта компанияларида суғурталашни амалга оширишдаги энг муҳим ва муаммоли жиҳат риск кўламини баҳолашдир. Чунки рискларнинг хато баҳолаши натижасида суғурта компаниялари катта ҳажмларда молиявий йўқотишларга учрашига олиб келиши мумкин. Рискни баҳолаш ҳозирги кунда нафақат мамлакатимиз суғурта бозорида, балки жаҳонда ҳам мураккаб ва тадқиқ қилинишга муҳтож йўналишдир. Мазкур тадқиқот ишини ёритишда аввало хорижлик олимларнинг суғурта рискларини баҳолаш мавзусидаги илмий назария ва тадқиқотлари ўрганилди. Хусусан, Ҳитойлик олимлар гуруҳи вакилларида бири Хан Хаиюн суғурта рискларини баҳолаш кўрсаткичларини уч даражага бўлган ҳолда таҳлил қилган, бунда биринчи даража 3 та кўрсаткични, иккинчи даража 9 та кўрсаткични, учинчи даража 30 та кўрсаткични ўз ичига олади [7]. Бундан ташқари Шуо Чен ва бошқалар пандемия шароитида суғурта рискларини баҳолаш ва такомиллаштириш борасидаги тадқиқотида COVID-19 авж олишидан олдинги ва кейинги даврдаги маълумотларни тадқиқ қилиш асосида суғурта бозоридаги ўзгаришларни тадқиқ қилишган [8]. Суғурта рискларини баҳолаш корхонанинг молиявий самарадорлигини барқарор эмаслиги билан боғлиқ ҳолатлар ҳақида оғохлантиради. Шунингдек,

мамлакатимиздаги иқтисодчилар ҳам мазкур тадқиқот ишига оид бир қанча мавзуларда ўз илмий назарияларини илгари суришган. Жумладан, иқтисод бўйича phd, доцент Гулирайхон Баймуратованинг фикрича рискларни баҳолашнинг концептуал ёндашувларни шакллантириш долзарб бўлиб, корхонанинг молиявий фаолияти натижаларига бевосита ёки билвосита

таъсир қилади ҳамда рискларни бошқариш усулини танлашда бошқарув фаолиятининг асосий вазифаси эҳтимолий рискни баҳолаш ва таҳлил қилиш, уни кучайтирувчи омилларни аниқлаш ва рискларни камайтириш усулларини танлаш ҳисобланади деб талқин қилинади [9].

Амалиётда рискларни баҳолаш тизими уч босқичдан иборат.

1-расм. Рискни баҳолаш босқичлари¹

Рискни баҳолашнинг биринчи босқичи мавжуд хавфни аниқлашдир. Мазкур босқич якуний мақсадга эришишга таъсир қилиши мумкин бўлган хавфларни аниқлаш ва тавсифлашни ўз ичига олади. Иккинчи босқич, аниқланган хавфнинг вужудга келиш манбаси ва сабаби таҳлил этилса, учинчи босқичда рискнинг таъсири натижасида ҳосил бўлган зарарлар баҳоланади. Бунда, баҳоланаётган суғурта рискини мақбул, рухсат этилган ёки қабул қилиб бўлмайдиган деб ҳулоса қилинади [4]. Суғуртада хавфларни баҳолаш усули икки гуруҳга ажратилади:

- Статистик усул
- эксперт усул

Статистик усул рискни, зарар миқдорини, нохуш ҳодисаларнинг юзага келиш эҳтимолини аниқлашга имкон беради. Ушбу усулни қўллашда баҳоловчи учун катта ҳажмдаги маълумотлар манбаи мавжуд бўлиши зарур. Амалиётда асосан иккита статистик усул қўлланилади: сценарий таҳлили ва динамик молиявий таҳлил.

Сценарий таҳлили асосан молиявий зарарларни таҳлил қилишдаги асосий воситадир. Мазкур таҳлилда детерминистик моделлардан фойдаланилади [5].

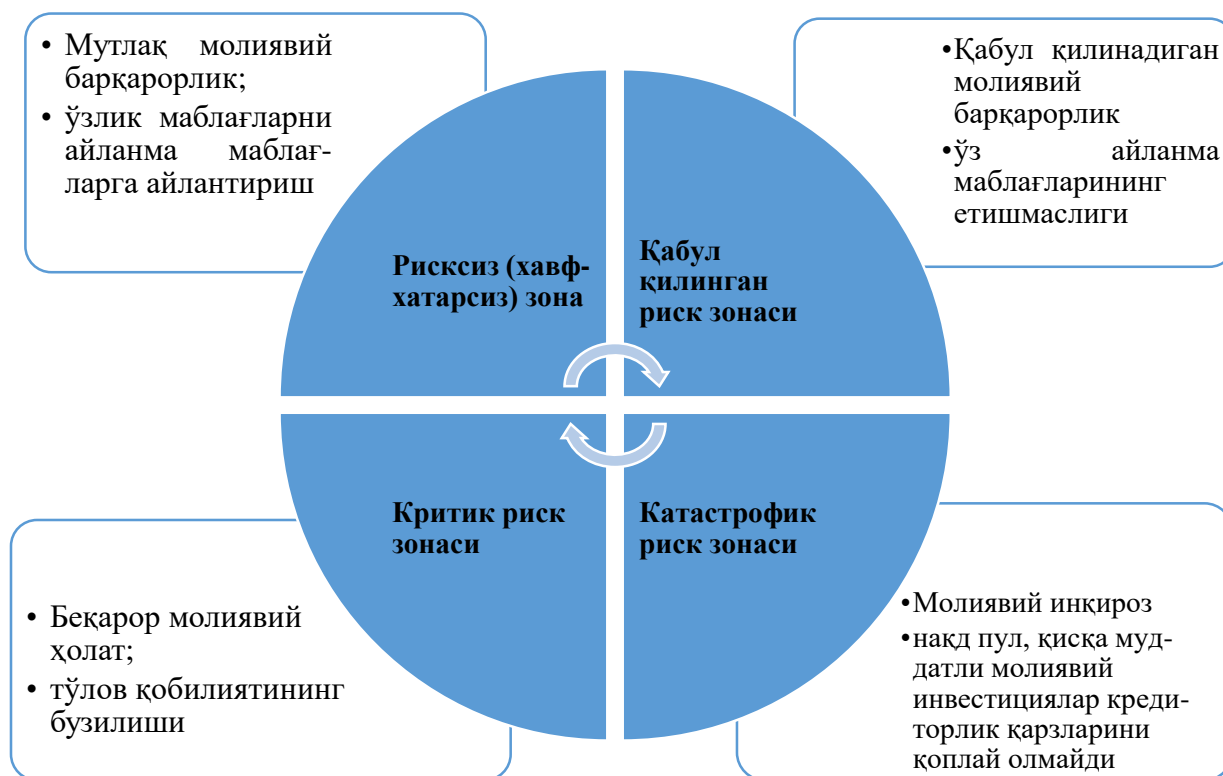
Динамик молиявий таҳлил асосан стохастик моделлардан фойдаланган ҳолда амалга оширилади. Бугунги кунда

¹ Тадқиқот асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

мазкур таҳлил ғарб компаниялари томонидан кўпроқ қўлланилмоқда. Мазкур усул ҳақида дастлаб 1989 йилда Финляндия ва Англия олимлар гуруҳи ўз назарияларида келтириб ўтишган. Мазкур назария суғурталовчининг тўлов қобилияти ҳамда суғурта фаолиятида моделлаштиришнинг бутун эволюцияси учун асос бўлиб хизмат қилмоқда. [4,6]. Динамик таҳлилнинг сценарий таҳлилидан афзаллиги суғурта муқофотлари, пул оқимлари, захиралар нуктаи назаридан суғурта портфелини тўлиқ моделлаштириш имкониятидир.

Ушбу таҳлилни қўллаш ўз моҳиятига кўра комплекс таҳлилий усул ҳисобланиб у ёрдамида турли хил бизнес стратегиялар баҳоланади.

Ҳар қандай риск 2-расмда кўрсатилган тўртта (хавф-хатарсиз зона, мақбул зона, танқидий зона ва ҳалокатли хавф зонаси) зонадан бирига мос тушиши лозим. Баҳоловчи мазкур зоналар асосида корxonанинг бозор талабига, ривожланиш истиқболига қай даражада жавоб бера олишини аниқлайди.

2-расм. Молиявий барқарорликни йўқотиш рискни баҳолаш шкаласи²

Халқаро амалиётда рискларни баҳолашнинг кўплаб усуллари мавжуд. Рискни баҳолаш жараёнида корхона фаолиятини таҳлил қилиш ва мукамал натижага эриштирувчи усулни танлаш муҳимдир. Амалиётда рискларни баҳолашнинг қуйидаги кенг тарқалган усуллари мавжуд: [5,6]

- стресс-тест;
- воқеалар дарахтини таҳлил қилиш;
- Монте-Карло усули;
- Ваyes ишонч тармоғи усули;

Стресс-тест энг оммабоп усуллардан бири бўлиб, корxonанинг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун мавжуд рискни баҳолашда муҳим

² Тадқиқот асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

аҳамият касб этади. Халқаро йирик хорижий баҳоловчи ташкилотлар стресс-тест усулидан фойдаланади ва уни рискларни баҳоланишнинг энг мақбул ечими деб ҳисоблашади.

Стресс-тест усули риск омилларига кўра куйдагиларга ажратилади:

- бир ўзгарувчан стресс-тест
- мултифакториал стресс-тест

Стресс тест усули икки хил модел билан ифодаланади.

1. Бир факторли модел - кўп фойдаланилади ва у мунтазам мониторинг ўтказиш учун қўлланилади.

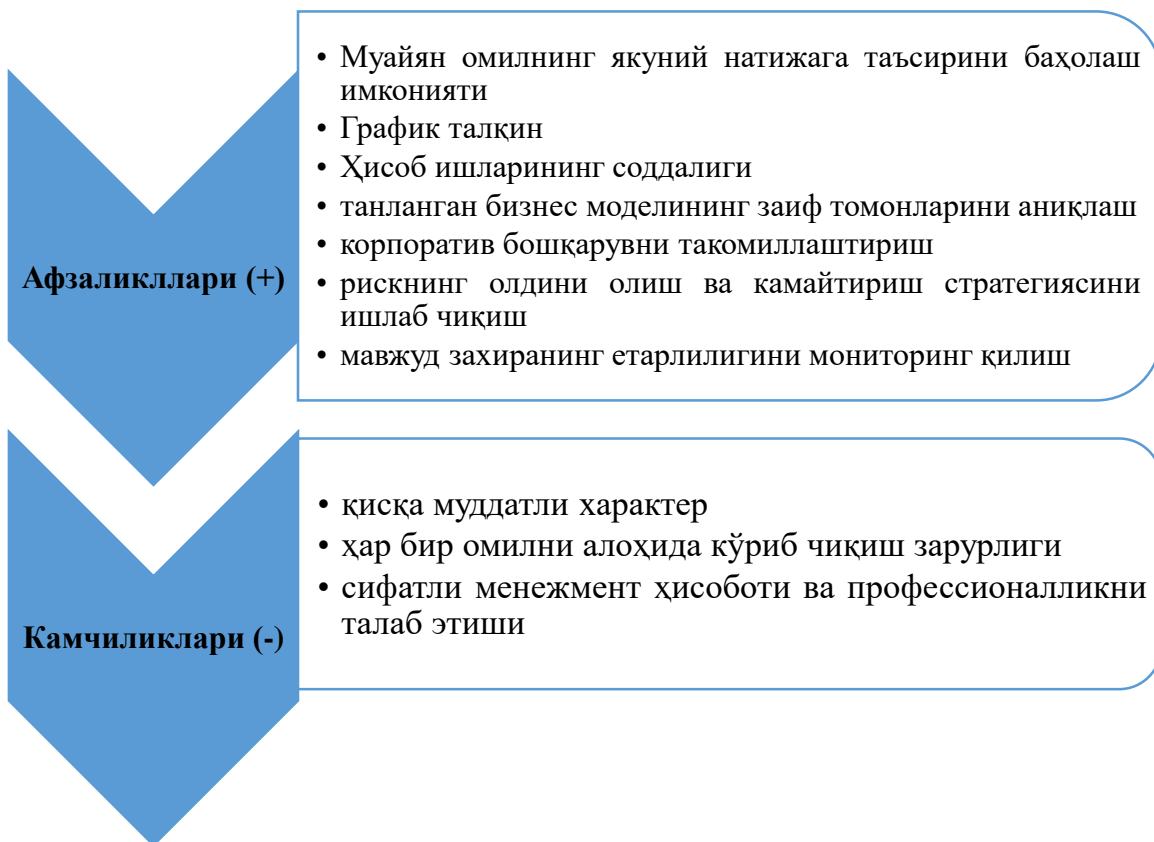
2. Кўп факторли модел - ўтган давр маълумотлари асосида ёки фаразий (эксперт баҳолари асосида) маълумотлар асосида қўлланилади.

Мазкур моделлар қўлланилганда гипотетик тестларни ўтказиш жараёни ижобий натижаларни беради. Амалиётда

мазкур усул тизимли (корреляция усули, Монте-Карло усули, стохастик моделлаштириш ва экстремал қийматлар назарияси) ва тизимли бўлмаган (субъектив усул, иккиламчи омилларни ҳисобга олмаган ҳолдаги усул) стресс-тестларига бўлинади.

3-расмда келтирилган маълумотлардан келиб чиқиб, стресс-тест усулини амалда қўллаш ижобий натижалар келтиради яъни, усулдан фойдаланишнинг қулайлиги, уни доимий равишда мониторинг ўтказиш учун фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги ҳамда комплекс омилларнинг таъсирини ҳисобга олиш мажбуриятини талаб этмаслиги билан ажралиб туради .

Бошқа усуллар сингари, стресс-тест усули орқали рискни баҳоланишнинг ижобий ва салбий томонлари мавжуд.

3-расм. Стресс-тест усулининг афзаллик ва камчиликлари³

³ Тадқиқот асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Натижалар. Суғурта бозорининг ривожланиб бориши мамлакат иқтисодиётидаги ижобий ўзгаришлар, валюта сиёсатини эркинлашуви ва ташқи иқтисодий алоқаларни рағбатлантиришга йўналтирилган қонунчилик-меъёрий асосларни такомиллаштириш билан чамбарчас боғлиқ. Суғурта бозорининг ўсиши асосан суғурта компаниялари томонидан кўрсатилаётган ихтиёрий суғурта турлари ва ҳаётни суғурта қилиш соҳасида фаолият юритаётган суғурта компанияларининг суғурта фаолиятларини жадал олиб боришлари ҳисобига таъминланган [10]. Шу муносабат билан мамлакатда баҳолаш фаолиятини суғурта фаолияти билан интеграциялаш муҳим омил бўлиб қолмоқда.

Бугунги кунда хорижий мамлакатларда молиявий ташкилотларнинг ҳолатини таҳлил қилишда стресс-тест усулини қўллаш амалиёти тобора оммалашиб бормоқда. Гипотетик стресс-тест, яъни субъектив ёндашув асосида стресс тестни синаш усули таҳлилини Россия Федерациясининг РЕСО-қафолат суғурта компанияси мисолида кўриб чиқамиз. Мазкур суғурта компанияси суғурта бозорида 26 йилдан зиёд вақт мобайнида фаолият юритиб 100 дан ортиқ суғурта хизматларини кўрсатиб келмоқда ҳамда Россия суғурта компанияларининг умумий рейтингида кучли бешликка кирган. Компаниянинг 2019-2020 йиллардаги фаолияти коронавирус пандемияси жараёнида харид қилиш қобилиятининг пасайишига ва ҳаётни суғурталашдан ташқари суғурта мукофотлари кўрсаткичининг пасайишига олиб келди. Бундан ташқари аҳолининг тўлов қобилияти сезиларли пасайиши ва тадбиркорлик фаолиятидаги

маълум чекланишлар вужудга келди. 2020 йил апрел ойида "Россия Федерациясининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш тўғрисидаги" 149-ФЗ-сон Федерал Қонуни қабул қилинди ва бу орқали суғурталовчилар ва полис эгалари ўртасида интернет орқали электрон маълумот алмашиш имконияти яратилди. Яъни суғурта компанияси суғурта шартномаларини тузиши ва суғурта тўловларини онлайн тарзда амалга ошириши мумкин этиб белгиланди. Бундан ташқари компанияда "РЕСО Mobile" мобил иловаси мавжуд бўлиб, бу компания мижозларига мавжуд суғурта шартномалари тўғрисида маълумот олиш имконини беради. Мазкур илова полис эгасига банк картаси ёрдамида тўлаш, суғурта ҳодисаси юз берганлиги тўғрисида маълумот бериш имконини беради. Аммо иловада ўз-ўзига хизмат кўрсатиш, ҳисоблаш амали мавжуд эмас. Агарда ушбу амал жорий этилса компания мижози исталган ҳудуддан ҳар қандай суғурта тури учун суғурта полисини мустақил равишда ҳисоблаши ёки суғурта агентидан ёрдам сўраш учун дастурдан фойдаланиши мумкин бўлади. Бу ўз навбатида компания мижозлари базасини кенгайтиради ва суғурта шартномаларини тузиш харажатларини камайтиради [15].

Стресс-тест усули ташкилотнинг молиявий ҳолатини ва рискларни баҳолашнинг энг долзарб механизмидир. Бундан ташқари суғурта рискларини бошқариш ва баҳолаш соҳасидаги самарали тизим бўлиб, бизнесга хос бўлган рискларни мукамал тушунишга ёрдам беради. Ушбу усул орқали зарур харажатларни ўз вақтида бажаришга ва рискларни камайтиришга ёки олдини олиш учун хизмат қилади.

Воқеалар дарахтини таҳлил қилиш усулини қўллашда дарахтнинг визуал,

график шаклидан фойдаланиш каби амалга оширилади. Жараён дарахтнинг яралиши каби дастлабки ходисалардан бошланади ҳамда сабаб ва оқибат муносабатлари занжири бўйлаб натижаларни ривожлантириш усуллари кузатилади. Жараён ривожланишининг ҳар бир босқичида иккита натижа мавжуд бўлиб, бу тизимнинг тетиклини ёки ишдан чиқишидир. Ушбу таҳлил аниқ қарорлар ёки ходисаларнинг еҳтимолий натижаларини аниқлаш имконини беради. Шунингдек, мазкур усул доирасида воқеа-оқибат усули ҳам мавжуд бўлиб, унинг воқеа дарахти таҳлил усулидан асосий фарқи ходисалар занжири график тасвирларининг йўқлиги ва ҳар бир ходисанинг эҳтимолини баҳолаш имконияти мавжудлигидир.

Монте-Карло усули - стохастик жараённинг кўп сонли реализациясини олишга асосланган бўлиб, унинг эҳтимолик хусусиятлари кўриб чиқиладиган муаммонинг ўхшаш қийматларига мос келади. Ушбу усул одатда аниқ маълумотларни олиш ёки детерминистик алгоритмлардан фойдаланиш имкони бўлмаганда қўлланилади. Бироқ, ушбу усул ёрдамида аниқ қарорларнинг мавжуд натижаларини таҳлил қилиш ёки нохуш ходисаларни аниқлаш мумкин эмас.

Bayes ишонч тармоғи усули - график еҳтимолик модели бўлиб, ўзгарувчилар тўпламини ва уларнинг еҳтимолий боғлиқликларини акс эттиради. Ушбу усул махсус графикаларга асосланган бўлиб амалиётда кенг қўлланилмайди. Шу сабабли бугунги кунда усулни янада ривожлантириш ва оммалаштиришга алоҳида еътибор қаратилмоқда. Агар ҳаётни суғурталаш учун ишлаб чиқилган тарифларнинг шаклланишини ҳисобга олсак, улар суғурталанувчи (мижоз) талаби асосида

пайдо бўлган деб айтиш мумкин. Ҳаёт суғуртаси шартномаси учун соф тарифни ҳисоблаш учун суғурталанувчининг мумкин бўлган рисклари билан боғлиқ бўлган асосий маълумотлар манбаси тўпланади. Булар, суғурталанувчининг турмуш тарзи, саломатлиги ҳолати, ёши ва меҳнат фаолияти ҳақидаги батафсил маълумотлардир. Бундан ташқари Bayes тармоғи усули бўйича баҳолашда эксперт усули билан аниқланган шартли ва шартсиз еҳтимоликлар асосида амалга оширилади.

Мунозара. Суғуртанинг асосий қоидалари қуйидаги тушунчаларни ўз ичига олиши керак:

- суғурта субъектлари;
- суғурта объектлари;
- суғурта ходисалари;
- суғурта таваккалчиликлари;
- суғурта суммаси, суғурта тарифи ва суғурта мукофотини (суғурта бадалларини) аниқлаш тартиби;
- суғурта шартномаларини тузиш, бажариш ва тугатиш тартиби;
- тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари;
- зарарларнинг ёки зиённинг миқдорини аниқлаш тартиби;
- суғурта товонини (суғурта тўловини) аниқлаш тартиби;
- суғурта товонини (суғурта тўловини) амалга ошириш муддатлари, шунингдек суғурта товонини (суғурта тўловини) рад этиш асосларининг батафсил рўйхати ва бошқа қоидалар киради [2].

Суғурта рискин баҳолаш жараёни аввало хавфларни олдиндан таҳлил қилиш билан бошланади. Юқорида келтирилган усуллар ёрдамида риск омилларини ва уларнинг таъсир натижаларини аниқлаш, шунингдек, маълум таъсирни таҳлил қилиш каби ходисаларни аниқлаш мумкин. Одатда, нохуш ҳодиса бир ёки

бир нечта хавф омилларига ега. Нохуш ҳодисанинг юзага келиш моделини яратиш сценарий деб аталади ҳамда нолдан биргача бўлган еҳтимоллик билан амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади. Одатда дастлабки таҳлил зарарнинг катталигига қараб бир нечта ривожланиш сценарийларини кўриб чиқиш ва ажратишни талаб қилади [11,12]. Ҳозирги вақтда мамлакатимизда профессионал баҳолаш хизматлари бозорини янада ривожлантиришга ҳамда баҳоловчи ташкилотларга бўлган ишончни оширишга тўсқинлик қилаётган бир қанча элементлар мавжуд. Жумладан, баҳолаш фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш функциясини хусусийлаштириш соҳасидаги давлат бошқаруви органи зиммасига юклаш оқибатида баҳолаш фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш жараёнида юзага келадиган манфаатлар тўқнашувининг мавжудлиги, баҳоловчи ташкилотлар капиталининг энг кам миқдорига бўлган юқори талабларнинг мавжудлиги профессионал мутахассисларнинг баҳолаш хизматлари бозорига киришини чекламоқда, бунинг оқибатида баҳолаш ишлари сифати уларга, айниқса, бизнесни баҳолаш ҳамда банк ва суғурта фаолиятида ортиб бораётган талабларга мос келмаслигини кўрсатмоқда [1,3,13].

Хулоса. Суғурта (қайта суғурта) ташкилотлари ваколатли давлат органи томонидан белгиланган ички назоратга ва таваккалчиликларни бошқариш тизимига

доир талабларга риоя этиши шарт [2]. Ваколатли давлат органининг талаблари суғурталовчи (қайта суғурталовчи) томонидан амалга оширилаётган фаолият турининг тизимли аҳамиятини, ўзига хос хусусиятини, кўлами ва мураккаблигини инобатга олади. Суғурта рискларни баҳолашнинг кўплаб усуллари мавжуд. Юқорида келтирилган тахлилий маълумотлар асосида энг кўп қўлланиладиган дастлабки таҳлил қилиш, воқеалар дарахти, стресс-тест, Monte-Carlo ва Bayes ишонч тармоғи усулларини кўриб чиқдик. Тахлилий маълумотлар стресс-тест усулини энг оммавий усул эканлигини кўрсатмоқда. Халқаро ҳисоб-китоблар банки маълумотларига кўра, стресс-тест усулидан фойдаланиш техникаси турли молия институтлари томонидан истисно этилсада, бироқ содир бўлиши мумкин бўлган ҳодисаларни (рискни) баҳолаш учун қўлланиладиган кўплаб усулларни ўз ичига олади.

Халқаро амалиётда кенг тарқалган усулларни таҳлил қилиб, рискни юқори аниқлик билан баҳолаш ва мумкин бўлган салбий таъсири даражасини аниқлаш мумкинлигига ишонч ҳосил қилдик. Рискларни баҳолашнинг зарур усулини танлашда маълум бир вақтда мавжуд бўлган ҳолатларга амал қилиш зарурлигини бу эса баҳоловчига бошқарув қарорларини қабул қилишда энг долзарб ва зарур маълумотларни топиш имкони мавжудлигини кўриб чиқдик.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Баҳолаш фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-811-И-сон Қонуни
2. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 23 ноябрдаги “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-730-сон Қонуни.

3. Ўзбекистон Республикаси давлат активларини бошқариш агентлиги директорининг 2020 йил 1 майдаги 01/11-15/62-сон “Ўзбекистон Республикасининг ягона миллий баҳолаш стандартини тасдиқлаш ҳақида”ги буйруғи
4. Барабанова В., Совершенствование стандартов оцки платежеспособности страховщиков. Опыт центрально-восточной Европы. Страхование дело. – 2019. №1
5. Глотова И., Томилина Е. Современные методики оценки рисков страховых организаций. “КАНТ” научный рецензируемый журнал. 2020 г. №4.
6. Ромащенко Б. Финансовые риски и методы их оценки. КАНТ научный рецензируемый журнал 2014 г. №2.
7. HAN Hai-yun. Research on Standardization Method of Risk Assessment for Fire Public Liability Insurance in Assembly Occupancies and Underwriting Auditing. The 5th Conference on Performance-based Fire and Fire Protection Engineering. Procedia Engineering 11 (2011) 120–126.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705811008241>
8. Shuo Chen, Zhuoer Lin, Xuanyi Wang, Xian Xu. Pandemic and insurance purchase: How do people respond to unprecedented risk and uncertainty? China Economic Review. Volume 79, June 2023, 101946.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1043951X23000317>
9. Баймуратова Г.Т. О некоторых вопросах оценки финансовых рисков страховых организаций. International Finance and Accounting. Issue 2, 2020 1-14 стр.
10. Шеннаев Х. Суғурта иши. Ўқув қўлланма. - Тошкент: IQTISOD-MOLIYA , 2014. 248 б.
11. Хомитов К., Хомитова К., Кўпайсинова Л. Мулк қийматини баҳолаш Ўқув қўлланма. – Тошкент: Тахририй-нашриёт, 2023. 350 б.
12. Хомитов К., Қосимова С. Кўчмас мулк қийматини баҳолаш. Ўқув қўлланма. Тошкент: Iqtisod-moliya, - 2018. 150 б
13. Носиров Э., Шовкатов Н., Актамов Б. Баҳолаш иши. Тошкент: Nihol Print, 2021. 250 б.
14. Шоҳаъзамий Ш. Мулк, қиймат ва нархнинг назарий асослари. Дарслик. Тошкент: IQTISOD-MOLIYA, 2018. 492 б.
15. Шоҳаъзамий Ш. Замонавий мулк, унинг бозорлари тизими ва мултифани. Ўқув қўлланма. Тошкент: IQTISOD-MOLIYA, 2016. 268 б.
16. <https://www.lex.uz>
17. <https://imda.uz/oz>
18. <https://reso.ru/>